

PREZENȚA DOAMNELOR LA SĂRBĂTORILE CREȘTINE ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ*

Diana-Maria Eșanu

Cuvinte-cheie: sărbătoare creștină, Ev Mediu, Moldova, doamnă, biserică, alai, ospăț

Key words: Christian holiday, Middle Ages, Moldavia, princely consort, church, suite, feast

Abstract:

For the members of the princely families, the Christian holidays had a special importance which came from the relation they had with the divinity and from the profoundly religious sentiment that prevailed over them. The days that celebrated Lord's Birth, Baptism or Resurrection represented a good occasion for them to take part, together with the vassals, in the ceremonies previously prepared. Generally, the development of such an event included two key moments: the service and the feast at the princely court. On these occasions, it was visible the glamour, the grandeur and richness, which impressed the crowd and the foreign travellers transiting Moldavia.

The role assigned to the princely consorts within these ceremonies is not one that worth being neglected, as their presence to the Christian holidays contributed to the image that the princely family wished to consolidate. Therefore, we meet the princely consorts standing by the princes in all the important moments during the year, moments that underline one more time, if there was still necessary, the princely status, authority and power.

Conform definiției enunțate de Georges Duby în *Istoria vieții private*, termenul de *public*, opus celui de *privat*, vizează exteriorul, manifestările în afară, tot ceea ce este festiv, evident și comun unui popor¹. Puntea de legătură dintre actele sociale publice și cele private o constituie faptul că ele se petreceau sub auspiciul Bisericii, lucru care imprima actelor sociale un timbru religios-creștin². Acestei descrieri îi corespund și obiceiurile și ceremoniile consacrate sărbătorilor creștine din timpul anului.

Modul în care oamenii medievali înțelegeau să celebreze sărbătorile creștine este unitar pentru spațiul european. Pretutindeni, calendarul Bisericii dicta ritmul zilelor de peste an, împărțindu-le în zile de lucru și de sărbătoare³. Nicio festivitate nu

* Lucrare realizată în cadrul proiectului POSDRU/88/1.5/S/47646, cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

¹ *Istoria vieții private*, vol. III, *De la Europa feudală la Renaștere*, Phillipe Aries și Georges Duby (coordonatori). Traducere de Maria Berza și Micaela Slăvescu, București, Editura Meridiane, 1995, pp. 16-22.

² Reli Simeon, *Ceremonii și obiceiuri religioase în viața socială publică din trecutul românesc*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei”, 1930, p. 3.

³ Gerard Nijsten, *The Duke and His Towns. The Power of Ceremonies, Feasts and Public Amusement in the Duchy of Guelders (East Netherlands) in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, in *City ans*
<http://www.cimec.ro/> / <http://www.muzeedvasi.ro/>

era privată de elementul religios⁴, iar ceremonialul își schimba înfățișarea și semnificațiile în funcție de ziua în care avea loc⁵. Fiecărei sărbători importante i se asocia un tip de celebrare particular⁶, determinat de natura ceremoniei și de prestigiul acordat evenimentului⁷.

Pentru membrii elitei, sărbătorile creștine erau o formă de reprezentare a puterii, o manieră prin care suveranitatea se expunea societății, iar dincolo de conotațiile sacre constituiau un spectacol oferit mulțimii⁸. Acest spectacol public era proiectat pentru a impresiona și a rămâne în memoria colectivă. Acum puterea era vizibilă în afara curții și a bisericii. Relația privilegiată dintre divinitate și domnie era mai evidentă pentru supuși în cadrul unor ceremonii publice desfășurate într-un loc deschis, decât cele din biserică⁹ sau de la curtea domnească, locuri destinate exclusiv familiei domnitoare și înalților dregători.

De cele mai multe ori, zilele sfinților sau cele care slăveau Nașterea, Botezul sau Învierea Domnului erau un bun prilej pentru ca membrii familiei princiare să ia parte alături de slujitori la slujbele religioase și la ospetele care urmau, momente în care era vizibil fastul curții și măreția reprezentanților domniei. Mai mult decât atât, acestor zile li se conferea, pe lângă rolul social pe care îl aveau și unul politic. Sărbătorile erau considerate importante, având semnificații deosebite atât pentru domnii Moldovei, cât și pentru întreaga țară și de ce nu, pentru întreaga creștinătate. Astfel, domnii alegeau zile pe care le considerau speciale și potrivite pentru evenimente precum: investirea, încheierea de căsătorii, sfințirea unor lăcașuri de închinare sau plecarea în războaie împotriva necredincioșilor, ceea ce reprezenta datoria creștinească a alesului lui Dumnezeu.

Sursele pe care ne propunem să le utilizăm pentru „reconstruirea” tabloului ceremoniilor de la curtea Moldovei sunt sărace și aparțin Evului Mediu târziu. Acest lucru este cauzat de descrierea predominant evenimentială la care apelează cronicarii în detrimentul prezentării aspectelor sociale ale vieții cotidiene, care, din păcate, au fost deseori ignorate, fiind considerate fapte obișnuite, nedemne de a fi luate în seamă. Mărturii consistente privind organizarea și desfășurarea ceremoniilor realizate în Moldova cu prilejul acestor momente din timpul anului aflăm din consemnările călătorilor străini, precum și din cronică întocmită de logofătul Ghiorgachi, în anul 1762, la porunca domnului Grigore Callimachi. Deși multe din informațiile regăsite în

Spectacle in Medieval Europe, Barbara A. Hanawalt and Kathryn L. Reyerson editors, *Medieval Studies at Minnesota*, volume 6, Minneapolis, University of Minnesota Press, 1994, p. 238.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Radu G. Păun, *Si Deus nobiscum, quis contra nos? Mihnea III: note de teologie politică*, în vol. *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 81.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Monique Chatenet, *Habits de cérémonie, les mariages à la cour des Valois*, în *Femmes et pouvoir politique. Les princesses d'Europe (XVe-XVIIIe siècle)*, sous la direction d'Isabelle Poutrin et Marie-Karine Schaub, Paris, Éditions Bréal, 2007, p. 220.

⁸ Radu G. Păun, *Sărbătoare și propagandă în Țările Române. Strategiile gestului și cuvântului (1678-1821)*, (I), în „Buletinul Institutului de Studii Sud-Est Europene”, 1995, nr. III, pp. 30-31.

⁹ *Ibidem*, p. 32.

aceste surse aparțin secolelor XVII-XVIII, ele pot fi utilizate în mod regresiv și pentru veacurile anterioare, pentru că, în mare parte, cuprind realități mai vechi.

Din punct de vedere istoriografic, studiile dedicate sărbătorilor creștine din Moldova sau Țara Românească privesc obiceiurile și datinile aferente acestor ocazii¹⁰ sau ceremoniile curții domnești¹¹, care au de cele mai multe ori în centrul lor imaginea domnilor. Asupra prezenței doamnelor la aceste ceremonii nu s-a insistat până în prezent. Este cunoscut faptul că doamnele se înfățișau supușilor doar cu anumite ocazii, iar sărbătorile creștine ofereau posibilitatea ieșirii lor într-un cadru public, fapt care coincidea cu ceremoniile săvârșite de Crăciun, Bobotează sau Paște la care participa și mulțimea (slujitori, orășeni, calici)¹². Luxul și strălucirea acestor momente, impresionantele alaiuri domnești¹³, ospețele bogate¹⁴ și toți cei prezenți la evenimente, aveau ca scop crearea unei imagini de grandoare, măreție și putere¹⁵.

Prezentarea sărbătorilor creștine, a obiceiurilor și ceremoniilor care le erau consacrate, poate fi făcută conform ordinii din calendarul vechi ortodox, care fixa începutul anului la 1 septembrie sau după structura celui nou, care propune data de 1 ianuarie¹⁶. În cazul acestui studiu, am optat pentru utilizarea calendarului nou ortodox.

¹⁰ Georgeta Moraru, Ofelia Văduva, Emil Tircomnicu, *Sărbători și obiceiuri*, vol. IV, Moldova, București, Editura Enciclopedică, 2004; Nicolae Iorga, *Datinile noastre de Crăciun și originea lor*, în „Revista Istorică”, an V, 1919, nr. 11-12 (nov.-dec.), pp. 371-372; Marcel Lutic, *Timpul sacru: sărbătorile de altădată*, Iași, Editura Fundației Academice AXIS, 2006.

¹¹ În contextul ceremoniilor aparținând curții domnești putem menționa: Reli Simeon, *op. cit.*, pp. 3-24; Dan Simonescu, *Orațiile domnești în sărbători și la nunți*, București, Imprimeria Națională, 1941, pp. 42-57; Idem, *Pagini cu prilejul Crăciunului din manuscrisele noastre vechi*, în „Arta și Tehnica Grafică”, 10, decembrie 1939 - martie 1940, pp. 42-45; Sorin Ifțimi, *Boboteaza la curtea domnească din Iași*, în „Magazin Istoric”, 37, 2003, nr.1, pp. 10-13; Idem, *Ceremoniile Curții domnești la Crăciun, Anul Nou și Bobotează (secolele VII-XIX)*, în Constanța Vintilă-Ghițulescu și Măria Pakucs Willcocks (coord.), *Spectacolul public între tradiție și modernitate: sărbători, ceremonialuri, pelerinaje și supliciuri*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2007, pp. 43-78; A. Sacerdoțeanu, *Sărbători de iarnă scoase din caierul vremii. Din trecutul nostru (I)*, în „Albina”, XXXVI, nr. 15, 22 decembrie 1933, București, p. 3; (II), în *loc. cit.*, XXXVI, 1934, nr. 1, din 5 ianuarie 1934, p. 3; Idem, *De anul nou. Din trecutul nostru*, în *loc. cit.*, XXXIX, nr.1, 3 ianuarie 1936, București, pp. 3; Nicolae Iorga, *Sărbtori domnești și creștinești povestite de cronicari și istorici. Din trecutul nostru*, în *loc. cit.*, XXXVII, nr. 50, 21 decembrie 1934, București, p. 3; *Ibidem*, 44, nr. 22-23, 21 decembrie 1941, București, p. 3.

¹² Sorin Ifțimi, *Ceremoniile Curții domnești*, p. 45.

¹³ Ionel Zănescu, Camelia Ene, *Alaiuri domnești*, în „Magazin Istoric”, 2003, 37, nr. 5, pp. 61-64; Idem, *Alaiuri de sărbătoare*, nr. 6, pp. 41-44; Radu G. Păun, *Scenă și simbol: reprezentări ale puterii în Vechiul Regim românesc*, în Constanța Vintilă-Ghițulescu și Măria Pakucs Willcocks (coord.), *op. cit.*, p. 96.

¹⁴ Doina Tomescu, *Ceremonia ospetelor la curtea domnească în sec. al XVIII-lea*, în „Muzeul Național București”, 2003, 15, pp. 111-119; Lucian-Valeriu Lefter, *Ospățul în Moldova: ritual de comuniune și gest al puterii*, în „Opțiuni Istoriografice”, II-VI, 2001-2005, pp. 81-93.

¹⁵ Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Adrian Angheliescu, București, Editura Eminescu, MCMLXXXI, pp. 38-39.

¹⁶ Pentru observarea unor puncte de vedere diferite privind începutul anului în Evul Mediu românesc vezi: Alexandru Nichitici, *Începutul anului calendaristic în cancelaria statului moldovenesc medieval*, în „Pergament”. Anuarul Arhivelor Republicii Moldova, Chișinău, an II, 1999, pp. 217-241; Gh. Pungă, *Cu privire la începutul anului calendaristic în Țara Moldovei*, în vol. *Confesiune și cultură în Evul Mediu. În onoare Ion Toderașcu*. Studii reunite de Bogdan-Petru Maleon și Alexandru-Florin Platon, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2004, pp. 187-196; A. Sacerdoțeanu, *Începutul anului*, în „Hrisovul”. Buletinul Școlii de Arhivistică, 6, 1946, nr. 6, p. 152.

Anul nou/ Sfântul Vasile (1 ianuarie).

În ajunul sărbătoririi Sfântului Vasile toți dregătorii și supușii domnului își lăsau însemnele funcției pe care o dețineau (toiagul aurit sau caftanul) și așteptau noile numiri, pentru că suveranul putea lăsa în funcție pe vechii ocupanți sau înlocui cu alții noi. A doua zi, seara, domnul dădea fiecărui boier de starea întâi câte două pahare de argint, iar celor de starea a doua câte un pahar¹⁷. Pornind de la acest model și jupănesele primeau de la doamne câte un pahar puțin mai mic. Un alt obicei practicat de familia domnească de Sfântul Vasile era oferirea unor veșminte de cinstire nevestelor și fetelor de boier¹⁸. Pentru a mulțumi doamnelor, jupănesele se adunau în sala mare a locuințelor acestora¹⁹ și aduceau daruri, prilej cu care se rostea și o orăție din partea lor, în cuprinsul căreia le erau lăudate bunătatea, înțelepciunea și le era recunoscută autoritatea față de ele²⁰. După încheierea ospățului dat de domni la Spătărie, mitropolitul, arhierii și marii boieri, treceau pe la camerele doamnelor, cărora le sărutau mâna pentru Anul Nou²¹, iar apoi se retrăgeau la casele lor.

Celebrarea Anului Nou nu presupunea o ceremonie publică, ci doar ospățul de la curte. Principalul moment al zilei era acordarea dregătoriilor pentru noul an. În timp ce domnii investeau pe noii dregători și doamnele arătau aceeași cinstire jupăneselor acestora, care în semn de mulțumire aduceau daruri și rosteau orății.

Botezul Domnului/ Boboteaza (6 ianuarie).

În ziua premergătoare acestei sărbători slujba nu era realizată de mitropolit, ci de episcopul de Roman, al doilea în ierarhia Bisericii în Moldova, care săvârșea liturgia și osfeștania cea mare (slujba de sfințire a apei)²².

Ziua Bobotezei era dedicată rugăciunii și participării la liturghie. După terminarea slujbei în biserică, tot alaiul mergea la Iordan (slujba de sfințire a apei), care se ținea afară și la care toți participanții stăteau în picioare, cu capetele descoperite²³. În timp ce în Țara Românească sfințirea se făcea la gârlă (Argeș, Ialomița sau Dâmbovița), în Moldova această slujbă avea loc pe malul unui râu din apropierea Curții (Bahlui), iar în iernile geroase în interiorul curții domnești, „spre odăile doamnei”, pentru ca doamnele, domnițele și jupănesele să poată asista din spatele ferestrelor²⁴.

Doamnele soseau la Iordan pășind în urma vornicului, care era îmbrăcat în feregea de postav și își ținea toiagul în mână. Ele se opreau în fața tronului care le era

¹⁷ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*. Traducere de Gh. Guțu ș. a., București, Editura Academiei, 1973, p. 177.

¹⁸ Octav George Lecca, *Domnițe și jupănese române de altădată*, București, Editura Librăriei Leon Alcalay, [s. a.], p. 9.

¹⁹ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 177.

²⁰ Dan Simonescu, *Orățiile domnești în sărbători și la nunți*, pp. 48-50.

²¹ Idem, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi*, 1762, București, Fundația Regele Carol I, 1939, p. 286.

²² Sorin Iftimi, *Boboteaza la curtea domnească din Iași*, p. 10.

²³ *Ibidem*, p. 17.

²⁴ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial*, p. 290.

rezervat, în jur rânduindu-se domnițele, jupânele și fetele de casă²⁵, toate „îmbrăcate în mătase și strălucind de colane și brățări”²⁶, după cum aflăm de la călătorul străin Marco Bandini. Prezent la serbarea Bobotezei în anul 1647, acesta realizează o scurtă descriere a Ecaterinei Cercheza, doamna lui Vasile Lupu, care „cu fața rumenă, mergând spre aurie, era asemenea unei împărătese însuflețită de îndurare și bunătate, de o statură potrivită, era vrednică de domn și cu o milostivire la care nu a apelat nimeni vreodată în zadar”²⁷.

În apropierea tronului doamnelor erau așezate cel al domnului și cele ale coconilor domnești. În continuare se aflau „treizeci de sulițași pe care îi înconjurau dintr-o parte două sute de pușcași pedestri. În spatele tuturor acestora, glorificând tronurile, stătea mulțimea ostașilor rămași care ajungea la zece mii de călăreți, aflându-se atunci pedestriți. Călare erau doar o sută cincizeci de dragoni, stând în spatele boierilor. În părțile laterale, spre răsărit și miazăzi, locul era împodobit de icoane a diferiților sfinți”²⁸. Mai existau trâmbițași, toboșari, cântăreți și muzicanți, pe care îi înconjurau o mie de pușcași pedestri. Tabloul era întregit de gloată, care se pare că depășea frecvent douăzeci de mii de oameni²⁹. Numărul propus de Marco Bandini pare a fi exagerat³⁰, dar cu siguranță prezența considerabilă a oamenilor de rând constituia un fapt real, justificat de importanța zilei la care participau, de faptul că doar cu astfel de prilejuri ajungeau în preajma familiei domnești și a înalților dregători și de necesitatea existenței unui public numeros în fața căruia domnia să își poată exercita autoritatea și puterea³¹.

Pentru că ziua Botezului Domnului era și o sărbătoare ostășească, pe străzi fluturau steaguri de mătase pe care erau reprezentanți Maica Domnului sau Sfântul Gheorghe. Tot acum erau aduse la Iași două icoane făcătoare de minuni, una de la Golia și alta de la Sfânta Vineri, din Roman, precum și icoane și prapure de la alte biserici³².

Sfințirea apei se făcea într-un vas de argint aurit; șase sfeșnice ardeau în jurul vasului, iar un al șaptelea era ținut de un copil de casă³³. Mitropolitul cădelnița pe domni și doamne de nouă ori, iar pe beizadele și pe domnițe de trei ori, lor urmându-le egumenii, preoții și întreaga boierime. Apoi, mitropolitul lua o ramură de busuioc pe care o înmuia în apa sfințită cu care stropea întâi pe domni, moment în care se

²⁵ *Ibidem*, p. 288.

²⁶ *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, îngrijit de Maria Holban, București, Editura Științifică, 1973, p. 338.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, pp. 337-338.

²⁹ *Ibidem*, p. 338.

³⁰ Pentru numărul locuitorilor Iașilor la acea dată vezi: V. A. Urechia, *Codex Bandinus*. Memoriu asupra scrierii lui Bandinus de la 1646, urmat de text, însoțit de acte și documente, extras din „Analele Academiei Române”, seria II, tom XVI, *Memoriile Secțiunii Istorice*, București, Lito-Tipografia Carol Göbl, 1895, pp. 83-84; N. A. Bogdan, *Orașul Iași*, studiu introductiv de Cătălin Turliuc, Iași, Editura Junimea, 2008, p. 74.

³¹ Radu G. Păun, *Sărbătoare și propagandă*, p. 34.

³² Reli Simeon, *op. cit.*, p. 15.

³³ Nicolae Iorga, *Viața femeilor din trecutul românesc*, Vălenii de Munte, Editura Neamul Românesc, 1910, p. 108.

declanșau salve de tun și se făcea zarvă cu tobe și trâmbițe. Urma sărutarea crucii din mâna mitropolitului, a icoanelor și moaștelor, la care participau, în ordinea deja enunțată doamnele, fiii și fiicele de domn și dregătorii³⁴.

După ce toți reveneau la locurile lor, avea loc binecuvântarea cailor domnești. Întâi veneau telegarii, apoi povodnicii domnești, armăsarii pe care încălecau fiii de boier și vel comisul, îmbrăcat în caftan și urcat pe calul primit de la sultan, simbol al legăturii de vasalitate și care era numit tablabașa, nume pe care poporul îl aplica cu sens peiorativ oamenilor molâi și înceți³⁵. Cei care aduceau caii la paradă se închinau mai întâi la icoane, apoi la domn și mitropolit, care îi stropea cu aghiazmă și le dădea binecuvântarea. Întreaga ceremonie se încheia cu botezul copiilor orfani, cărora domnul le oferea veșminte și bani, după care se retrăgea la curte împreună cu clerul, iar mulțimea pleca în dezordine³⁶. La curte urma o altă liturghie săvârșită de mitropolit, dar la care doamnele nu participau, pentru că se retrăgeau cu jupânele în paraclis, unde aveau parte de o slujbă proprie³⁷.

Spre deosebire de Anul Nou, acum asistăm la o amplă ceremonie desfășurată după un tipar prestabilit, cu rol de legitimare a puterii princiare. Ea se manifestă sub ochii mulțimii, care era martora fastului, bogăției și grandorii afișate de familia domnească. Rolul care revine doamnelor în acest cadru este de a impresiona prin prezență, veșminte și podoabe. Ele respectă cu strictețe ritualul în care sunt angajate, în calitatea lor de soție de domn și sunt în centrul atenției evenimentelor alături de ceilalți membri ai familiei domnești. În urma ceremoniei dedicate Botezului Domnului nu mai avea loc vreun ospăț prin care domnii sau doamnele să își cinstească supușii, ci doar o slujbă proprie desfășurată în paraclis.

Învierea Domnului/ Paștele.

Postul Paștelui reprezenta cu precădere o perioadă de rugăciune și smerenie. După cum consemnează Paul de Alep, „în sâmbăta din săptămâna lăsutului de sec al brânzei este obiceiul ca să fie sloboziți toți cei care se află în temnițe, după cum în prima săptămână a postului ei închid divanele de judecată și amână judecățile, iar domnul nu se mai arată deloc nimănui, ci numai în biserică, credincios postului, el și toți boierii lui și copii de casă”³⁸. Credincioșii posteau în primele trei zile ale săptămânii, iar vin beau numai sâmbăta și duminică³⁹.

Cu prilejul acestor zile de post, doamnele urmau modelul soților și se aplecau mai mult spre rugăciune, întrucât participarea la vecernii era un lucru firesc și necesar pentru mântuirea sufletului. De fiecare dată, după terminarea slujbei „toate femeile lor îngenunchiază, cât trece el (patriarhul)”⁴⁰ și așteaptă binecuvântarea acestuia, care

³⁴ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial*, pp. 288-289; *Călători străini*, vol. V, pp. 339-340; vol. VII, p. 264.

³⁵ Nicolae Iorga, *Viața femeilor din trecutul românesc*, p. 109.

³⁶ Sorin Iftimi, *Boboteaza la curtea domnească din Iași*, p. 10.

³⁷ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial*, p. 290.

³⁸ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, partea I, îngrijită de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 56.

³⁹ *Ibidem*, p. 57.

⁴⁰ *Ibidem*.

„ridicând atunci mâna, îi binecuvântează până ce ies femeile, iar ei rămân până ce îi binecuvântează pe toți a doua oară și apoi pleacă”⁴¹.

În primele trei zile din Săptămâna Mare, principii obișnuiau să ia parte la slujbele de vecernie alături de doamne, în biserica acestora. Gheorgachi amintește faptul că „domnul iaste tot la bisearica cea mare, cu toată boerimea, de ascultă utrănea de cu sară, la un ceas din noapte (dar pe aceste sări de multe ori merge domnul la bisearica despre doamna), după cum îi iaste voia și după cum să întâmplă și trebile”⁴².

În Joia Mare, dimineața, principii, împreună cu membrii curții, mergeau la biserică pentru a asista la liturghie, după care se retrăgeau în spătarie, unde erau servite vin și cafea⁴³. După cafea domnii ieșeau în curte, unde se săvârșea umivania (serviciul divin al spălării picioarelor) de către mitropolit. La această sfântă taină veneau să privească și doamnele, împreună cu domnițele și jupânesele⁴⁴. Mitropolitul primea de la vistierie „o fotă de ceale bune cu care se împrejura și un burete și un prosop de ceale bune cu care șterge picioarele ucenicilor. Acestea, după spălare rămân a mitropolitului”⁴⁵. Pe picioare era spălat un călugăr bătrân și sărac, cu apa dintr-un ibric de argint, într-un lighean de argint făcut la Brașov, Danzig sau în Orient⁴⁶. Călugărul era întru chiparea lui Iuda. Se dădeau de la vistierie „zece lei bani și un postav [...] la obrazul acel ce să află în locul Iudei”⁴⁷. Alți călugări înfățișau pe Petru și ceilalți apostoli⁴⁸. După această slujbă, participanții se întorceau la casele lor⁴⁹.

Spre deosebire de Țara Românească, în Moldova, organizarea pregătirilor de Paște revenea logofătului de starea a treia⁵⁰. În primul rând, el primea din partea domnului sarcina de a alege lumânările pe care familia domnească urma să le folosească în noaptea de Înviere. Logofătul pregătea din vreme crucile cel mai frumos împodobite dintre cele care se găseau pe la mănăstiri, asta în cazul în care domnul nu deținea o bucată din lemnul sfânt. Crucile erau legate cu năfrâmi grele cusute cu fir⁵¹. Tot logofătul era cel care înmâna domnului și beizadelelor aceste cruci. În ceea ce le privește pe soțiile de domn „vornicul doamnei are purtare de grijă de merge la treti logofăt și ia acea cruce ce iaste gătită pentru doamna”⁵². La miezul nopții, întreaga curte mergea la biserică pentru a asista la slujba de Înviere care era oficiată de mitropolit.

Locurile destinate suveranilor în cadrul lăcașelor de cult, erau dinainte stabilite; la fel și cele ale dregătorilor. Astfel erau amenajate tronuri pentru familia domnească și mitropolit, dregătorii se aflau în spatele acestora, iar boierii în dreapta.

⁴¹ *Ibidem*, p. 58.

⁴² Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonie*, p. 291.

⁴³ Reli Simeon, *op. cit.*, p. 16.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 16; Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial*, p. 292.

⁴⁵ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial*, p. 292.

⁴⁶ Reli Simeon, *op. cit.*, p. 17.

⁴⁷ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial*, p. 292.

⁴⁸ Nicolae Iorga, *Viața femeilor în trecutul românesc*, p. 109.

⁴⁹ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial*, p. 292.

⁵⁰ I. Zănescu, C. Ene, *Alaiuri de sărbătoare*, în „Magazin Istoric”, 37, 2003, nr. 6, p. 42.

⁵¹ Reli Simeon, *op. cit.*, p. 17; Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial*, p. 293.

⁵² Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial*, p. 293.

Oastea făcea un cerc în jurul lor pentru a împiedica mulțimea să se apropie prea mult⁵³. După citirea Evangheliei, credincioșii rosteau „Hristos a înviat!”, expresie la care se răspundea cu „Adevărat a înviat!”, iar până la Înălțare nu se mai rosteau alte saluturi⁵⁴.

Întrucât sărbătorile nu erau doar prilej de smerenie și credință ci și de petrecere⁵⁵, slujba de Înviere era urmată de un mare ospăț dat la curtea domnească. Spre ziuă, participanții la slujbă se întorceau la palat. În frunte se aflau călăreții, pedestrașii și boierii care-l înconjurau pe domn aflat călare. Urmau beizadelele și rădvanul doamnei, tras de opt cai și însoțit de vorniceii⁵⁶.

Ospățul de Paște, ca și celelalte ospețe, era organizat în încăperi separate pentru domn, care îi avea alături pe boieri și clerici și doamne, care petreceau împreună cu jupânele. Masa cea mare se dădea în spătărie, unde clerul era servit cu pește⁵⁷, iar dregătorii și restul boierilor cu carne de miel și se ciocneau ouă roșii⁵⁸. Erau trei mese: una mică la care domnul mânca singur și altele două, așezate la stânga și la dreapta acesteia, la care se aflau, pe de o parte mitropolitul și clerul, iar de cealaltă parte dregătorii și boierii. Mitropolitul binecuvânta masa, iar principele trimitea farfurii cu cele mai alese mâncăruri acelor pe care dorea să îi cinstească și golea în sănătatea doamnelor un pahar de vin, stând în picioare și cu capul descoperit⁵⁹. Boierii goleau și ei pahare cu vin stând la picioarele domnului, în genunchi și cu capul descoperit⁶⁰. După ospățul din spătărie, clerul și boierii, mergeau la doamnă și beizadele unde li se dădea cafea după care se retrăgeau⁶¹, iar domnul rămânea să petreacă alături de familie⁶².

În prima joi după Paște, mitropolitul făcea osfeștania (sfîntirea apei) fie în șesul Bahluiului, fie în interiorul curții. La această slujbă participau și doamnele împreună cu jupânele. Toți membrii curții, apoi arhieriei, egumenii și boierii sărutau crucea și sfintele icoane, după o rânduială dinainte stabilită⁶³.

Cu ocazia acestei sărbători, era obiceiul ca domnii să facă daruri boierilor, aceste daruri constând în caftane⁶⁴ sau postavuri de mahut și atlazuri florentine⁶⁵, iar jupânele, primeau la rândul lor, din partea doamnelor, „câte o taftă cu fir de ceale grele”⁶⁶.

Fiind cea mai mare sărbătoare creștină, Învierea Domnului beneficia de o celebrare pe măsură. Pregătirile aferente acestei sărbători începeau cu ceva timp

⁵³ *Călători străini*, vol. VII, îngrijit de Maria Holban, București, Editura Științifică, 1980, p. 267.

⁵⁴ *Ibidem*, vol. VIII, 1983, p. 354.

⁵⁵ I. Zănescu, C. Ene, *Alaiuri de sărbătoare*, p. 44.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 43.

⁵⁷ *Călători străini*, vol. VII, p. 267.

⁵⁸ I. Zănescu, C. Ene, *Alaiuri de sărbătoare*, p. 43.

⁵⁹ *Călători străini*, vol. VII, p. 268.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial*, p. 294.

⁶² *Călători străini*, vol. VII, p. 268.

⁶³ *Ibidem*, p. 296.

⁶⁴ *Călători străini*, vol. VII, p. 268.

⁶⁵ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial*, pp. 296-297.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 297.

înainte și se bucurau de implicarea membrilor familiei domnești prin post, rugăciune și smerenie. Celebrarea Paștelui cuprindea două momente importante: liturghia și ospățul, pe parcursul cărora se remarcă și imaginea doamnelor alături de familia domnească și de curteni. Toate momentele legate de sărbătorirea acestei zile se desfășurau într-un cadru destul de închis, care nu permitea mulțimii să se apropie prea mult de familia princiară.

Sfânta Parascheva (14 octombrie).

De Sfânta Parascheva, două făclii de ceară, făcute de către vistierie erau trimise de domni la Sfântă, unde erau așezate, una la capul, iar cealaltă la picioarele moaștelor. Aceste făclii trebuiau să ajungă la biserică înainte de venirea doamnelor⁶⁷.

După ce se încheia vecernia, doamnele și curtenii lor, mergeau la mănăstirea Trei Ierarhi⁶⁸. Ele veneau separat de domni și aveau parte de o primire proprie⁶⁹. Se trăgeau clopotele, iar la intrarea în biserică erau întâmpinate de egumen, care ținea în mână Evanghelia. În biserică, doamnele se închinau la sfintele moaște, după care, plecând de aici, se retrăgeau la curte⁷⁰.

Doamnele veneau să se închine la moaște doar cu anturajul lor personal, fără domni sau beizadele. Astfel, era pusă în lumină natura lor princiară și se sublinia faptul că, în acele momente, ele reprezentau domnia în afara curții. Se bucurau de o primire proprie din partea egumenului, iar înainte de intrarea în edificiu se trăgeau clopotele, anunțându-le astfel prezența.

Nașterea Domnului/ Crăciunul (25-27 decembrie).

În Ajun, familia domnească lua parte la slujba ținută de arhiereu la mitropolie, iar închinarea la icoane se făcea după rânduiala pe care am întâlnit-o deja și la celelalte sărbători creștine⁷¹.

Tot în ajunul Crăciunului domnul primea pe diaconul curții, care rostea o orăție în spătărie, în numele preoților domnești. După aceasta, egumenul unei mănăstiri dădea curs unei alte orății în numele preoților din Iași, adresându-se de data aceasta mai ales doamnelor⁷². De asemenea, în numele jupâneselor, logofeteasa vorbea doamnei, lăudând înțelepciunea, blândețea și dragostea acesteia față de supusele sale, numind-o „stăpâna țării noastre, icoană adevărată, însuflețită cu trei bunătăți, adică cu înțelepciune, cu blândețe și cu mare dragoste”⁷³.

În ziua Nașterii Domnului, toți membrii curții veneau la biserică. Pentru această zi, se făceau pe cheltuiala visteriei făclii de ceară, care erau date de vel vistier

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial*, p. 300.

⁶⁹ Nicolae Iorga, *Viața femeilor în trecutul românesc*, p. 118.

⁷⁰ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial*, p. 300.

⁷¹ *Ibidem*, p. 276.

⁷² Dan Simonescu, *Orațiile domnești în sărbători și la nunți*, p. 28.

⁷³ *Ibidem*, p. 45.

participanților la slujbă, cele care urmau să revină domnului, doamnei și fiilor lor erau poleite și împodobite⁷⁴.

După liturghie urma ospățul. La masa de Crăciun din spătarie, mitropolitul ridica al treilea pahar în cinstea perechii princiare⁷⁵. În odăile care le erau rezervate și doamnele aveau parte de propriul lor ospăț, alături de anturaj. Și ele făceau închinăciune la masă „că întâi doamna ridică pahar pentru domnu, apoi logofeteasa cea mare ridică pahar pentru doamna, apoi iarăși doamna pentru toate jupănesele, mergându jupănesele pe rânduială, de beau câte un pahar de vin, făcându mulțămită sărută mâna doamnei”⁷⁶. Atunci când după masă urmau jocuri și pehlivânii, domnul aducea și pe doamnă împreună cu jupănesele sale „și să făcia un joc de obște, domnul cu doamna și boierii cu jupănesele”⁷⁷.

Și celebrarea Nașterii Domnului urma același tipar ca în cazul altor sărbători creștine. Întâi familia domnească participa la liturghie, iar apoi la ospățul de la curte, când doamnele petreceau în camerele lor alături de jupănese, dar la solicitarea domnilor luau parte la pehlivâniile din sala mare a palatului princiar. Imaginea doamnelor în fața supuselor este similară cu cea pe care domnul o avea în fața dregătorilor și a clerului. În camerele destinate lor, doamnele exercitau prerogative similare cu ale principilor, aflându-se în vârful unei piramide ierarhice, din care se succedau, spre bază, femeile din anturaj, de la jupănese până la fete de casă și alte slujnice.

Ceremoniile și ritualurile bisericești pe care le-am identificat mai sus fac parte din moștenirea bizantină, care s-a transmis în Țările Române⁷⁸. Doamnele au preluat modelul împărăteselor bizantine, prezente la tot felul de ceremonii religioase sau laice⁷⁹, care vizau îndatoririle lor publice⁸⁰. Acestea presupuneau apariția publică a împărăteselor însoțite de un imens cortegiu de servitori și cântăreți, care erau întâmpinați cu aclamații de mulțime⁸¹. Incontestabil, toate acestea nu aveau alt scop decât cel de a impresiona și de a atrage atenția asupra bunăstării, grandorii și luxului familiei imperiale.

În același mod trebuie percepută și prezența doamnelor la sărbătorile creștine în Moldova. Am observat că imaginea acestora și a membrilor anturajului lor personal era vizibilă cu ocazia Paștelui, Crăciunului sau Anului Nou, atât la slujbele religioase, cât și la ospețe, care reprezentau momente de strălucire și de fast deosebit al familiei domnești.

⁷⁴ Dan Simonescu, *Literatura românească de ceremonial*, p. 280.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 282.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 283.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ Corina Nicolescu, *Ceremonialul domnesc – moștenire a Bizanțului*, în „Magazin Istoric”, 10, 1976, nr. 10, p. 12.

⁷⁹ Judith Herrin, *The Imperial Feminine in Byzantium*, în „Past and Present”, 2000, nr. 169, p. 24; <http://www.jstor.org/stable/651262>; 22.11.2010, 18.14.

⁸⁰ Tamara Talbot Rice, *Every Day in Byzantium*, New York, Dorset Press, pp. 36-39.

⁸¹ Louis Bréhier, *Le monde byzantin. Les institutions de l'empire byzantin*, Paris, Éditions Albin Michel, [s.a.], pp. 30-31; 68-72.

Participarea doamnelor la aceste ceremonii putea avea două dimensiuni: activă și pasivă. În cazul participării active putem menționa înmânarea dregătoriilor și oferirea de daruri femeilor din anturajul propriu, participarea la ospete și la jocuri. Participarea pasivă privește prezența doamnelor la ceremoniile desfășurate în fața mulțimii (reamintim celebrarea Botezului Domnului), când alaiul, veșmintele și podoabele erau suficiente pentru a transmite celor care priveau ideea de putere, grandoare și bogăție, fără a mai fi nevoie ca ele să facă practic ceva. Rolul conferit doamnelor în aceste momente se modifica de la caz la caz, în funcție de natura ceremoniei la care participau și de locul ocupat de respectiva sărbătoare creștină în calendar.